

**МАРИЙ ЭЛ РЕСПУБЛИКЫН ГРАЖДАН ОБОРОНО
ДА КАЛЫКЫМ АРАЛЫМЕ ШОТЫШТО КОМИТЕТШЕ**



**МЕТОДИКЕ ПОЛЫШ
ПО ГРАЖДАН ОБОРОНО
(ТУНЕММЕ ЛИТЕРАТУР)**

**«ТӱТКӱ ЛИЙЗА!» сигналым да вучыдымо уверым налме деч вара
калык мом ыштышаш**

Йошкар-Ола
2025-ше ий

Разработано Комитетом гражданской обороны и защиты населения Республики Марий Эл.

Одобрено на методическом совете РГКУ ДПО «Учебно-методического центра экологической безопасности и защиты населения».

Рекомендуется для использования при подготовке населения в области гражданской обороны.

Подписано в печать
Гарнитура «...»
Тираж 200 экз.

Формат
Печать офсетная
Заказ №

Отпечатано в ООО «Типография Правительства Республики Марий Эл»
424002, Республика Марий Эл, г. Йошкар-Ола, ул. Комсомольская, д.112.

Тўн умылымаш-влак.

Кенета лийын кертше энгек нерген калыклан увертарымаш – тиде пўртўс да техногенный шотан вучыдымо энгек лийын кертме але тыгай лўдыкшын лиймыже нерген, тыгак калыклан шкем кучен моштымo правилым да аралалтме шотышто мероприятийлам эртараш кўлмo нерген вучыдымо уверым калыклан намиен шуктымаш.

Кенета лийын кертше энгек нерген калыкым палдарымаш – тўшка увер да моло тўрлo йoным кучылтын, лийын кертше да лийше вучыдымо энгек-влак нерген уверым калыклан намиен шуктымаш. Тидын шумлык калыкым да кундемым лўдыкшo деч аралыме тўрлo йoным кучылтмаш, тыгак вучыдымо энгек деч калыклан аралалтме шотышто, тыгак вўд воктен да тулазап годым лўдыкшыдымылык нерген умылтарымашым пуымаш.

Калыклан энгек нерген вигак увертарыме кумдык – тиде пўртўс кончышлан да техногенный шотан вучыдымо энгеклан кoра тушто улшо ен-влакын илышышт ден тазалыкыштлан зияным ыштен кертше кундем.

Калыкым шижтарыме йон-влак сарзе конфликт годым але тыгай конфликт деч вара, тыгак пўртўс кончыш да техногенный шотан кенета лийын кертше энгек лийме нерген увертарымашым намиен шукташ ышталтыт.

2. Энгек нерген увертарыме деч вара калыклан мом ыштыман.

«Тўткo лийза!» сигнал кузе пуалтеш:

Калыклан «Тўткo лийза!» сигналым да вучыдымо уверым 3 минут кужытан электрический, электрон сирен да виян акустикан ўзгар-влак, тыгак телерадиовещаний, радиовещательный да телевизионный станцийын оператор ден телерадиовещаний организацийын 5 минуташ аудио- да аудиовизуальный увер телерадиовещаний кыл йон полшымо дене пуалтеш.

Уверым пуаш транспортысо клаксон-влакым, громкоговорителян машина-влакым кучылташ лиеш.

«Тўткo лийза!» сигнал деч вара мом ыштыман!»:

Оласе радио, ТВ- ден радиоприёмникым чўктыман, уверым колыштман.

**«Тўткo лийза!» сигнал дене юж гыч керылт пуримо нерген уверым
налме деч вара мом ыштыман**

(увер тушманын юж гыч керылт пурымыжо, олалан (районлан) энгекым конден кертмыже нерген калыклан иижстара):

- электротулым, газым, вўдым, олтымо приборым йўртыман;
- документым, шкем аралыме арверым, вўдым да кочкишым пелен налман;
- окнам, фортычкым, вентиляцийым да омсам пич петырыман;
- йоча ден шонго-влаклан кертме семын полшыман;
- калыклан аралалташ келыштарыме верыш кайыман, тыгай уке гын, кеч-могай чоңышын подвалышкыже але ўлыл пачашыште верланыше пөлемышке шылман.

Паша верыште улыда гын:

- пашам ыштымым вигак чарныман (оборудованийым чарыман але безопасный режимыш шындыман);
- калыклан аралалташ келыштарыме верыш кайыман, тыгай уке гын, кеч-могай чоңышын подвалышкыже але ўлыл пачашыште верланыше пөлемышке шылман.

Оласе транспортышто улыда гын:

- транспорт шогалме верыште лекман;
- полицийын йодмыжым шуктыман;
- калыклан аралалташ келыштарыме лишыл верыш кайыман, тыгай уке гын, тыглай але мланде йымалне йөнештарыме верыш, тыгак метрополитенышке шылаш лиеш.

**«Түткө лийза!» сигнал дене химий лўдыкшў нерген уверым
налме деч вара мом ыштыман**

(химический але бактериологический заражений лийын кертме але лийме нерген пален налмек пуалтеш):

- мом ышташ кўлмў нерген түткын колыштман;
- кўштымў почеш шкем аралыме арверым писын чийыман;
- окна ден омсам пич петырыман;
- омса лончо ден вентиляций рожым ночно лапчык дене петырыман;
- электроэнергийым, газым, вўдым, олтымо приборым йўртыман;
- документым пелен налман;
- кертме семын аралалташ келыштарыме пөлемыш шылман але ончыктымо лўдыкшыдымў верыш лекман;
- умбакыже мом ыштыме шотышто темлымашым шуктыман.

**«Түткө лийза!» сигнал дене радиаций лўдыкшў нерген уверым
налме деч вара мом ыштыман**

(радиоактивный пыл лишемын кертме да лишемме, тыгак

радиоактивный загрязнений годым пуалтеш):

- окна ден омсам пич петырыман;
- омса лончо ден вентиляций рожым ночно лапчык дене петырыман;
- электроэнергийым, газым, вўдым, олтымо приборым йўртыман;
- документ, шкем аралыме арвер, вўд да кочкиш пелен лийшаш;
- йоча ден шонго-влаклан кертме семын полшыман;
- калыклан аралалташ келыштарыме чонгышыш (шылме верыш, противопоградационный уккрытийыш, пелеподвалыш, пўртын икымше пачашышкыже) шылман.

«Тўткў лийза!» сигнал дене кўгў вўд ташлыме лўдыкшў нерген

уверым налме деч вара мом ыштыман

*(эгерыште вўдын кенета ташлыме лўдыкшў,
пўрт-влакым вўд авалтыме годым пуалтеш):*

- мом ышташ кўлмў нерген уверым тўткын колыштман;
- электроэнергийым, газым, вўдым, олтымо приборым йўртыман;
- окнам да омсам пич петырыман;
- кўштымў почеш шкем аралыме арверым писын чийыман;
- омса лончым да вентиляций рожым ночно куэм дене петырыман;
- документым, аптечкым, кўлеш арверым, кочкишым да вўдым налман (3 суткалан ситышым);
- йоча ден шонго-влаклан кертме семын полшыман;
- увертарыме почеш кутырен келшыме верыш толын шуман;
- лўдыкшыдымў але калыклан жаплан ойырымо верыш кайыман.

«Тўткў лийза!» сигнал дене юж гыч керылт пурымо лўдыкшў

эртыме нерген уверым налме деч вара мом ыштыман

(юж гыч керылт пурымо лўдыкшў эртыме деч вара пуалтеш):

- паша верышке да илыме верышке пўртылман;
- тушманын уэш керылтмыжлан ямде лийман;
- пелен шкем аралыме арвер лийшаш.

3. «Тўткў лийза!» сигналым да вучыдымо уверым налме деч вара мом ыштыман (тўн темлымаш-влак):

- пелен чыла ешын документшым, тыгак чыла йочан шочмо нерген таныккагазшым, уло гын, чыла документын копийжым налман;
- кажне енлан суткалан ситыше вўдым да кужу жап аралаш лийме кочкишым налман (герметике пакетыш оптыман);
- сумкам, рюкзаком але погымо арверан пакетыш кидпалым

пыштыман, ешлүм, лүм ден ачалүмым, телефон номерым ончыктыман;
– телефон номер-влакым изи кагазеш возаш да ўмбал вургемын
тўжвал кўсенешыже пыштыман;
– эвакуаций план почеш лийшаш гын, сборный пунктын адресшым
шарныман але возен налман;
– увертарымаште каласыме гын, пўлем гыч лектын кошташ лиеш;
– кенета лийын кертше энгек аяран вещества дене кылдалтын гын,
противогазым чияш, ватке-марле пидыш але ночно лапчык дене шўлымў
орган-влакым петырман.

Иквереш чумыргымо шотышто раш кутырен келшыман.
